

Б.Ж. Каримова¹
А.М. Жумагулова²
И.Албатыр¹

¹І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан
²Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан

Газет тақырыбындағы прецеденттік бірліктер қолданысы

Аңдатпа. Мақалада бұқаралық ақпарат құралдарындағы тіл мәдениеті мен халықтық тілдің қалыптасқан дәстүрін ғылыми тұрғыдан сараптап, қазақ тілінің зерттелуі барысында ғылым ретінде қалыптасып үлгерген прецеденттік бірліктердің бұқаралық ақпарат құралдарындағы берілу сипаттарына талдау жасап, тіл мәдениетіндегі лингвомәдени, этномәдени қырларын ғылыми, тәжірибелік тұрғыдан жіктеуге бағытталған.

Бұқаралық ақпарат құралдарындағы прецеденттік атаулар мен есімдер мәдени мәнді атау ретінде мәдени ақпарат көзі болып табылады. Сондықтан мәдениаралық коммуникация, тілдераралық коммуникациядағы прецеденттік атаулардың көріністерін, берілуін тілдік табиғатын танудағы өзіндік ерекшеліктерін тіл білімі тұрғысынан зерттеудің сауттылықты арттыруда маңызы зор. Соған орай зерттеу барысында қазіргі заманғы теориялар және тұжырымдамаларды салыстырмалы талдау негізінде прецеденттік бірліктердің аймақтық баспасөз беттеріндегі қолданыстары нақты мысалдар арқылы сипатталып, олардың прагматикалық қызметтері көрсетілді.

Бұқаралық ақпарат құралдарында прецеденттік есімдер негізінен прагматикалық мақсаттарда жасалынып, оқиға желісінен алдын ала мәлімет беріп, тұтынушыға оқиганы әсерлі, түсінікті, тиянақты, оқиғалы жеткізілуіне негіз болады. Бұл өз кезегінде ақпарат құралдарында қызмет ететін журналистердің ұлттық дәстүр, салт, мәдени, қоғамдық-саяси мәселелерді жетік білумен қатар, кәсіби біліктілік шеберліктерін де айқын аңғаруға мүмкіндік береді. Ғылым мен техниканың қарыштап дамуы тілдераралық коммуникацияда ым-ишара, түрлі жаргон сөздермен жауап қайыра салу да сөздік қордың азаюына әкеп соғатын үлкен қатер екенін белгілі. Сондықтан сөз мәйегін түсіну, аз сөзбен көп мағына беруге ұмтылыс жасау заман талабынан туындаса керек.

Түйін сөздер: прецедент, ақпарат, газет, коммуникация, дискурс, БАҚ тілі, жазба тіл, этномәдениет, лингвомәдениет, тіл ғылымы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2022-141-4-104-111>

Кіріспе

Мәдени мәнді атау ретінде қабылданып, қазақ тіл білімінде соңғы жылдарда зерттеу нысанына іліккен прецеденттік бірліктер кешенін қоғамның айнасы болып отырған бұқаралық ақпарат құралдары тілінде зерттеу тілді мәдениетпен сабақтастыра қараудан, халықты тілі арқылы тану бағытынан, лингвомәдени зерттеулердің маңыздылығынан келіп шығады.

Прецеденттік құбылысы тек мәтінге ғана қатысты емес, атауларға, есімдерге, тарихи жағдайларға, сөз тіркесіне де қатысты айтылады. Прецеденттік құбылыс қатарын прецеденттік мәтін, прецеденттік айтылым, прецеденттік жағдаят, прецеденттік атаулар (есімдер) құрайды.

Лингвомәдени жүйеде анықталатын қазақ тіліндегі прецеденттік бірліктер көне дәуірлерден этникалық ақпарат жеткізетін тарихи, мәдени және рухани әлеуметтік құбылыс. Осы жүйеге кіретін прецеденттік бірліктердің бойынан халықтың этномәдени және тарихи болмысына қатысты алуан түрлі ақпараттар көрініс табады.

Қандай қоғамдық құрылыс, саяси жүйеде болсын, оның даму тарихында бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) ролі өте зор. Қоғамдық-саяси, мәдени өмірімізде болып жатқан өзгерістер тіл арқылы баспасөзде көрініп жатады (Bylieva D., Nordmann A., 2017:185).

БАҚ ішінде газет мәтіндері ерекше әсерлі, мақсатты түрде жұмсалатын топ болғандықтан, прецеденттік бірліктердің газет тіліндегі қолда-

ныс ерекшеліктері мен тілдік табиғаты ерекше. Көпшілікке ортақ газет мәтіні, публицистикалық дискурс арқылы тілдік тұлғаның сөйлеу мәдениетінің дәрежесін бағамдауға болады.

Зерттеу әдістері. Баспасөз тілі – тіл дамуының қайнар бастауы, жаңа ұғымдарды, қолданыстарды мүмкіндігінше қазақша беру тіліміздің әлеуетін арттырып, байыта түсері сөзсіз. Баспасөз тілі – тілдің өсу, өркендеу, даму үрдістерінің анық көрінісі бола алады, қоғамдағы әлеуметтік, мәдени, саяси өзгерістермен қатар жететін тілде болатын кез келген өзгеріс, жағымды жаңарулар немесе тоқыраулар күнделікті активті түрде берілетін баспасөз беттерінде айқын аңғарылып отырады. Бұл ретте жалпы бұқаралық ақпарат құралдарының арқалар жауапкершілігі де орасан зор. Тілдің қолданылу әлеуетін арттыруға мейлінше ден қойылып отырған кезде орасан үлкен септігін тигізеді.

Академик Р. Сыздық қазақтың ұлттық жазба әдеби тілінің даму барысында публицистикалық стильдің жетекші орын алатынын айта келіп: «Сөз жоқ, бұл күнде тіл тәжірибесінде публицистиканың, көпшілік информация құралдары – баспасөздің, радио мен телевидениенің де рөлі күшейе түскенін мойындау қажет» - деп атап көрсетеді (Сыздық Р., 1986:23).

Баспасөз тілін сан қырлы бағытта зерттеу бүгінгі тіл білімінің бағыттарының бірі.

Тіл білімінде өзекті болып отырған «адамды тілі арқылы тану» қағидасына сәйкес қазіргі таңда газет дискурсы жаңа бағыттардың да зерттеу нысанына айналып отыр.

Бүгінде бұқаралық ақпарат тілін, публицистикалық дискурсты танып зерттеуге деген ұмтылыс жаңа сапаға көтерілді. Бұл сондай-ақ салыстырмалы-тарихи және жүйелік-құрылымдық тіл білімін алмастырған жаңа антропоөзектік парадигма бағытында мүмкін болды. Сондықтан БАҚ тілін, соның ішінде газет дискурсын халықтың мәдениетін танытатын негізгі көрсеткіш ретінде белгілеп, лингвомәдени тұрғыдан зерттеу өзекті.

Публицистикалық дискурстың лингвомәдени сипаты да көптеген ғалымдардың зерттеу нысанына ілікті. Қазақ тіл білімінде бұл тақырып ғалымдардың назарынан тыс қалып қойған жоқ. С. Иманбердиева бұқаралық ақпарат құралдарындағы логоэпистемалардың берілуін зерттесе (Иманбердиева С., 2009:78), Б. Момынова газет тіліндегі бағалауыш лексиканы (Момынова Б., 1998:87), С. Аубакирова публицистикалық дискурсты салыстырмалы прагмалингвистикалық және лингвомәдениеттанымдық зерттеуге салады (Аубакирова С., 2010:97). Ал шетел ғалымдары

прецеденттік мәтін мен прецеденттік жағдайлар кеңірек ұғымдар деп есептейді (Nazarova R.Z., Zolotarev M. V., 2015:17:23).

И.В. Захаренко прецеденттік бірліктер тілдік құрылымында белгілі орын алып, сөйлеу әрекетінде жүзеге асады және дүниенің жеке ғана емес, сонымен бірге ұжымдық бейнелерінің ерекшеліктерінен де көрінеді деп тұжырымдайды (Захаренко И.В., Красных В.В., 2017:106:118).

Бұқаралық ақпарат құралдарындағы прецеденттік бірліктер автордың кез келген нақты адам туралы не ойлайтынын ғана емес, бағалауға мүмкіндік береді деген пайымы шындыққа бір табан жақын келеді (Кара-Мурза, С.Г. 2001:42).

Газет тілін, газет дискурсындағы прецеденттік бірліктер қолданысын бағамдау мақсатында жоғары оқу орнының білім алушылары арасында әлеуметтік-тілдік сауалнама алынған болатын. Сауалнама барысында мынадай сұрақтар ұсынылды.

№ Мақала тақырыбы Мұндай тақырыппен берілген газет бетіндегі мақалада не жөнінде айтылуы мүмкін деп ойлайсыз? Берілген тақырыпқа қатысты сіздерде қандай ассоциация туындайды?

Қандай шығармадан, әннен, кинодан үзінді алынған? Авторы кім? Атақты адамдардың сөздерінен үзінді болса авторы кім? Мақал-мәтелдер ме?

- 1 Сахнада «Менің Мұстафам»
- 2 Ахаңның домбырасы – тәбәрік көріп, тәу етер құнды дүние
- 3 Хан Жәңгірдің тоғайы жайрап жатыр
- 4 Ленин Шарбақтыда шәниіп тұр...
- 5 Қыз Жібек кітап жазып жатыр

Алынған сауалнама нәтижесінде мұндай прецеденттік атаулармен берілген мақала тақырыптарының қажеттілігі мен лингвомәдени сипаты сараланды.

Талқылау. Соңғы жылдардағы газет дискурсында штамп, стандарт сияқты таптаурындардан бас тартып, бұрыннан белгілі формаларды өзгертіп, түрлендіру, жаңаша үлгіде жасалған қолданыстарға ұмтылу үрдісі байқалады. Әсіресе, сөз мәйегі саналатын мақал-мәтелдерден, тұрақты тіркестерден, фольклорлық шығармалардан алынған қайталанбалы дайын үлгілер, жыраулар мен ақындардың, классик жазушылардың көпшілікке белгілі шығармаларынан, басқа да көркем туындылардан (кинофильмдер, әндер т.б.) алынған атаулар мен үзінділерді, өлең жолдарын сөз қолданыста, әсіресе тақырыпат ретінде қолдану бүгінгі журналистер қауымы үшін дәстүрге айналғандай. Нақтырақ айтқанда, газет лексикасында прецеденттік атауларды қолдану қазақ газеттері үшін

айнымас тілдік әдіс ретінде қалыптасқанын көруге болады. Газет – көпшілікке арналған басылым. Алайда газет тіліндегі прецеденттік атауларды қолдануда публицистикалық стильдің ерекшеліктерін ескере отырып, прецеденттік атаулар қызметін де естен шығармаған абзал.

Кез келген есім прецеденттік атау бола алмайды. Прецеденттік атау прецеденттік жағдаяттың символы ретінде өмір сүреді. БАҚ тіліндегі прецеденттік атаулардың қайнар көздерін негізгі екі топқа бөліп көрсетуге болады.

1. Қоғамдағы әлеуметтік сала: білім беру, спорт, экономика

2. Өнер саласы: әдебиет, кино, театр т.б.

Газет бетінде кездесетін прецеденттік атаулар санамалап жіктеп көрсетсек:

1. Ең жиі қолданысқа түсетіні – атақты адамдардың, тарихи тұлғалардың есімдері. Прецеденттік атау айқындаушы белгі ретінде қолданылады. Мысалы: Абай, Шәкәрім, Әміре т.б.

2. Прецеденттік поэтонимдер – көркем шығармалардың атауы. Айта кететін тұсы, мұндай шығармалар атауының қолданысымен берілген тақырыптардың жиі кездесетінін байқауға болады. Осы топқа ән, кино атаулары жатады.

3. Тарихи оқиғалардың өткен орны, жер-су атаулары яғни, прецеденттік топонимдер газет тілінде мольнан ұшырасады.

4. Шығарма кейіпкерлерінің аттары, бұл атаулар классикалық шығармалардан, халық фольклорынан алынады: Тайбурыл, Байшұбар. Батыраш т.б.

5. Ел тарихындағы маңызды, әлеуметтік топ үшін өзекті болған оқиғалардың атауы, прецеденттік хронимдер: Желтоқсан, Азиата т.б.

Осындай прецеденттік атаулардың қайнар көздерін анықтау шартты нәрсе деп тану қажет.

Жоғарыда айтылғандай, жаңаша үлгідегі қолданыстар қатарынан орын алып отырған прецеденттік бірліктер БАҚ тілінде, әсіресе газет лексикасында мольнан қолданынып, барлық жағынан БАҚ-тың негізгі қызметтерін толық та мейлінше кең ашып жеткізе алуға мүмкіндігі бар тілдік құралға айналып келеді (Богданова И.В. 2016:93). Газет мәтіндері – ерекше әсерлі, мақсатты түрде жұмсалатын топ болғандықтан, прецеденттік бірліктердің газет тіліндегі қолданыс ерекшеліктері мен тілдік табиғаты айырықша.

Прецеденттік атаулардың қайнар көздерінің негізгі қоғамдағы әлеуметтік салаға арналатын жиі қолданысқа ие. Осы тұста «Әйтеновтың асығы тағы алшысынан түсті!» ден тақырыппен берілген мақала тақырыбына назар аударсақ (Жас

Алаш, 6 желтоқсан, 2022). Мұндағы ұлт дүниетанымындағы «асығы алшысынан түсу» тіркесінің қолданысы назар аудартады. Оқырман назары осы тіркеске назар аудартады. Мақалада шымкент қаласының әкімі Мұрат Әйтеновтың ауыс-түйіс кезінде өз орнында қалғаны турасында,баяндалады.

Прецеденттік бірліктердің негізгі қасиеті – мәдени мәнді бірлік ретінде жұмсала алуында. Сондықтан оның публицистикалық дискурста түрліше құбылып, түрліше жұмсалуды, сан қырлы жағынан ұлтты таныта алатын сипатта берілуін зерттеу ұлтты тілі арқылы танудың тағы бір негізгі кілті бола алады.

Оқырман газет мәтінінің тақырыбымен танысқаннан кейін мазмұнын зер салады. Газет мәтіні әдетте автордың материал мазмұнына деген субъективті бағасынан, дәйектемелер мен деректерден тұрады. Мәтін мазмұнына орай коммуникация үшін өте маңызды құрамдас бөлік – мәтін тілі. Тіл тазалығы, дәлдігі мен анықтылығы газет тіліне қойылатын басты талаптар болып табылады. Сондай-ақ газет коммуникациясы оқырманға тек ақпарат берумен ғана шектеліп қоймай, адресатқа танымдық, эмоционалдық тұрғыда әсер етудің көздейді. Оқырманға жалаң деректерді санамалап көрсетуден гөрі оын көркем тілмен жеткізіп ішкі сезіміне әсер ету маңызды болмақ.

Осы тұста прецеденттік бірліктердің аймақтық баспасөз беттеріндегі қолданыстардың мысалдар келтіріп, олардың прагматикалық қызметтерін көрсете кетсек. Мәселен, Шерхан соқпақ (қазақ әдебиеті газеті, 2022, 23.09 №37) деген тақырыппен берілген мақалада қазақтың Шерхан Мұртазадай дара тұлғасының өзіндік салған сара жолы, соқпағы турасында айтылады (Дәурен Қ, 2022). Демек, бұл есім біріншіден, Шерхан Мұртаза арқылы, екіншіден, Ш. Мұртазаның мол мұраларының арқылы дәріптеу арқылы прецеденттік қасиетке ие болып тұр. Прецеденттік есімдер прагматикалық мақсатта жұмсалып, оқиғаның оқырманға әсерлі жеткізілуіне себепкер болып тұр. Осы орайда біз автордың біліктілігіне, кәсіби талғамына куә боламыз. Бұл прецеденттік есімдер қазақ тарихындағы Естай ақын туралы хабардар етеді, қазақ халқының әдебиетін, мәдениетін белгілі бір дәрежеде жарнамалап, насихаттап тұр десе де болады.

Осы ретте шетелдік ғалым Rivers W. «The Mass Media: Reporting, Writing, Editing» газет тақырыптары мынадай міндеттерін атап көрсетеді:

1) оқырман назарын аудару;

2) мәтіннің негізгі мән, мазмұнын жеткізе білу;

3) символдық атау беру

4) газетті тартымды ету (Rivers W., 1990).

Газет тақырыптарының қызметін негізгі және қосалқы деп бөлуге болады. Прецеденттік бірлік – оқырманды әлеуметтік қоғам мәдениетіне бейімдейтін тілімізде бұрыннан бар құбылыс. Оның прагматикалық сипатының айрықша айшықталып, қолданыс тауып, қазіргі таңда ерекше коммуникативтік сапаға ие болуын көрсететін БАҚ-тағы дәйектелуі. Бүгінгі кезеңнің әлеуметтік, рухани талап-мүддесіне сәйкес прецеденттік атаулар Қазақстандық газет тілінде белсенді қолданыс тапқан.

Нәтиже. Ал прецеденттік бірліктерді газет мәтінінің ең маңызды бөлігі – мақаланың тақырыптарында жиі жұмсалуды газет дискурсының ақпараттық, әсер ету, назар аударту сияқты негізгі қызметтерін жүзеге асыруда да таптырмас құрал бола алады. Прецеденттік атау ретінде берілген тақырыптың газет тіліндегі қызметін төмендегіше саралап көрсетуге болады:

– Оқырман назарын аудартады, басылым бетіндегі материалды таңдауға мүмкіндік береді.

– Ақпараттық қызмет атқарады, кейде тіпті сәтті пайдаланылған тақырып арқылы оқырман мақала мазмұнын толық түсінеді десе де болады.

– Оқырманның аялық білімін қосып, оқырманның өзін коммуникацияға жетелейді.

– Қызығушылық тудырып, оқырманды ойға жұмылдырады.

– Үгіт-насихат құралы ретінде жұмсалады.

Тақырып ретінде прецеденттік бірлікті цитатаны ерекшелеп көрсету үшін, оқырманның назарын аударту оның (оқырманның) мақала авторымен коммуникативтік байланысын күшейту үшін жұмсалады. Бұл ретте прецеденттік бірлік (мәтін) тырнақшасыз, авторлық мәтінге табанасты тапқырлықты, қолма-қол суырып салмалылық әсерін беріп үйлесе енуі де мүмкін.

Сондай-ақ автордың прецеденттік бірліктерді тек өзінің аялық білімі тұрғысынан қолданып, оқырманның жалпы білімімен санаспауы оның (оқырманның) мәтінді ұғынуына, интерпретация жасауына кедергі болады. Газет бағандарында ұшырайтын мына тәрізді прецеденттік мәтінге назар аударайық: Елім деген «EIZHAN QAZAQ BRAND» (Қазақ әдебиеті газеті, 2022, 22 желтоқсан, №51-52) – мәтінінде атауыштық-ақпараттық қызметте жұмсалған «Елім деген» прецеденттік бірлікті автор мақаланың негізгі өзекті мазмұнын ашу үшін ұтымды түрде пайдаланған. Ерім дейтін ел болмаса, елім дейтін ер қайдан болсын?! деген ұлт жаншыры А.Байтұрсынов сөзі ойға оралады»

(Қазақ әдебиеті газеті, 2022, 22 желтоқсан, №51-52). Ал егер оқырман бұл прецеденттік есіммен таныс болмаса, оқырман газет тақырыпатын қате түсініп, қате интерпретациялауы мүмкін. Өйткені, көпшілік оқырман қауымның санасында аялық білімнің мұндай түрлерінің кездеспеуі де мүмкін. Бұл жерде автор мен оқырманның жалпы білімінің сәйкеспеуі мүмкін. Егер екі жақтың білімі сәйкеспесе, оқырманның мәтінді ұғынуы қиындап, автордың коммуникативтік мақсатынан, айтайын деген ойынан оқырманның бейхабар болып қалу қаупі туады. Енді осы аталған прецеденттік есімде салынған ақпаратты ашып көрейік: Елім деген «EIZHAN QAZAQ BRAND» – ұлттық нақыштағы киімдер сататын дүкен мен оның жас кәсіпкер иесі турасында айтылады.

Осындай ұлт тарихындағы маңызды оқиғалар және соған қатысты ақпараттар тарихи есімдер, атаулар мен мәтіндер арқылы таңбаланып, халық жадында сақталады. Бүгінде осындай айрықша ұлттық, мазмұндық сипатқа ие, мәдени ақпараттық мәні басым бірліктер тіл білімінде прецеденттік деп көрсетіліп, тіл мен мәдениеттің өзара бірлігінде, лингвомәдени аспектіде қарастырылып келеді.

Демек, осы тұрғыда БАҚ-ты тек ақпарат жеткізу, алмасу құралы ретінде ғана емес, тілдік тұлғаны, ұлтты танытатын, сол ұлттың санасындағы элементтің тілдік бейнесін анықтайтын күрделі, кешенді құрылым ретінде тану керек.

Ұлт тарихында, мәдениетінде орын алған ерекше оқиғаға байланысты қалыптасып, даяр күйінде жұмсалатын прецеденттік атаулардың тілдік, мәдени, әлеуметтік, психологиялық сипаттарын зерттеу және түсіну тек белгілі бір контекстік жүйеде ғана толық мүмкін болмақ. Сондықтан бұл ретте прецеденттік атаулардың активті коммуникацияда, яғни газет мәтіндерінде кездесуі мен қолданылуын зерттеудің маңызы өте зор (Шибаяев М.В., 2013:280:284). Себебі, көпшілікке ортақ газет мәтіні, публицистикалық дискурсты тану арқылы тілдік тұлғаның тілдік мәдениетінің дәрежесін анықтауға болады.

Қорытынды. Ақпарат дәуірі деген атауға ие болған бүгінгі күнгі БАҚ – бұқаралық коммуникацияны жүзеге асырушы негізгі тетік ретінде танылып, мойындалып отыр. Әлем бейнесінің бір үзегін көрсете отырып, оның бұқаралық санадағы ақпараттық бейнесін қалыптастыратын газет тілі социумға әсер етудің прагматикалық стратегияларын жүзеге асырушы, күрделі құрылым.

Сонымен, прецеденттік бірліктер БАҚ тілінде, әсіресе газет лексикасында молынан қолданынып, барлық жағынан БАҚ-тың негізгі қызметтерін то-

лық та мейлінше кең ашып жеткізе алуға мүмкіндігі бар тілдік құралдарға жатады.

Прецедентті есім ұғымы қазақ журналистикасында тәуелсіздіктен кейінгі кезеңде кеңінен қолданысқа енді. Ғалым Н.Уәлиевтің еңбектерінде баспасөз беттерінде прецедентті есімдердің, бірліктердің қолданысы туралы терең мазмұнды талдаулар жасалынған. Ғалымның айтуынша газет беттерінде прецедентті бірліктерді қолдану жаттанды сөзге үйренген ел санасына ерекше ықпал ету деп түсіндіреді. Прецедент термині (лат – praecedent) өмірде бұрын орын алған, сол секілді кейін болатын жағдаяттарға (оқиға) үлгі болатын немесе меңзейтін, үлгі болатын жағдайды білдіретін ұғым. Газет мәтінінің авторы – адресанттың оқырман – адресат алдындағы ең басты міндеттерінің бірі – эмоция тудыру, қоғамдық санасына ықпал ету. Ол ғылыми тілде прагматикалық ұстаным деп аталады. Адресанттың оқырманның санасына ықпал ету қызметін ғалымдар 3-ке бөліп қарастырады: ақпараттық; фатикалық (оқырманның назарын аудару), манипулятивтік ұстаным (көзқарас қалыптастыру). Прецедентті жағдай – белгілі бір қоғамның тарихында орын алған, ұрпаққа үлгі, ғибрат боларлық өнегесі бар жағдай. Прецедентті мәтін – аяқталған ойлау, сөйлеу әрекетінің нәтижесі. Мұндай мәтінге аңыз әңгіме, өлең, әдеби шығарма, т.б. сөз үлгілері де жатады.

Прецеденттік бірліктердің негізгі қасиеті, тілдік табиғаты – мәдени мәнді бірлік ретінде жұмсала алуында. Оның публицистикалық дискурста түрліше құбылып, түрліше жұмсалыуын, сан қырлы жағынан ұлтты таныта алатын сипатта берілуін зерттеу ұлтты тілі арқылы танудың тағы бір негізгі кілті бола алатындығының кепілі. Демек, қорыта келе төмендегідей түйіндемелер жасауға болады:

– Айрықша ұлттық, мазмұндық сипатқа ие, мәдени ақпараттық мәні басым прецеденттік бірліктер белгілі бір лингвомәдени қауымдастықтың жадында сақталып, танымдық қорынан орын алады.

– Прецеденттік бірліктердің мәдениаралық коммуникацияда алатын маңызды қызметіне байланысты өзге қауымдастық үшін БАҚ тіліндегі прецеденттік бірліктер халықты таныта алатын негізгі тетік ретінде көріне алады.

– Прецеденттік бірлікті естігеннен немесе оқығаннан кейін тұлға алынған ақпаратты өз танымында өңдейді, қорытады, талдайды, ассоциациялық тізбегін анықтап, символдық мәнін ажыратады. Тілдік тұлғаның танымдық қорындағы аталған үрдісті лингвомәдениеттануда мәдени интерпретация деп атайды.

– Газет тілінде прецеденттік атауларды қолдандудың барлық ерекшеліктері прецеденттік атауларды қолданудың таптырмас құралы.

Әдебиеттер тізімі

1. Bylieva D., Nordmann A. Technology, Innovation and Creativity in the Digital Society. –XXI Professional Culture of the Specialist of the Future.–Springer, 2017.–1003 p.
2. Сыздық Р. Бүгінгі көркем проза тілі және әдеби норма (сәйкестік пен алшақтықтар) // Өнер алды – қызыл тіл. Мақалалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 1986. – 267 б.
3. Иманбердиева С. Бұқаралық ақпарат құралдарында кездесетін логоэпистемалардың трансформациялануы (газет материалдары бойынша) // «С.Аманжолов және қазіргі қазақ филологиясының өзекті мәселелері» конференция материалдары. – Алматы, 2009.
4. Момынова Б. Газет лексикасы (жүйесі мен құрылымы). – Алматы: Санат, 1998. – 249 б.
5. Аубакирова С.С. Прагмалингвистический и лингвокультурологический анализ дискурса прессы (на материале американской газеты «The New York Times»): автореферат диссертации канд. филол. наук (10.02.22). – Алматы, 2010. – 157 с.
6. Nazarova R. Z., Zolotarev M. V. Precedent phenomena: problems of definition and classification of precedent phenomena. // News of Saratov University. “Philology”, “Journalism” Series. - 2015. - № 15(2). - С. 17–23.
7. Захаренко И.В., Красных В.В. Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний. // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. - 2017. - № 4. – С. 106–118.
8. Богданова И.В. Сухестивный потенциал прецедентных одиных в украинском медицинском курсу початку XXI ул.: кандидатська дисертація Винница: ДонНУ, 2016.
9. Дәурен Қ. Шерхан соқпақ. // Қазақ әдебиеті. – 2022, 23 қыркүйек. – Б.1.
10. Қуанышұлы А. Елім деген «EIZHAN QAZAQ BRAND» // Қазақ әдебиеті. – 2022, 22 желтоқсан. – №51-52.
11. Шибаев М.В. Манипулятивное использование прецедентных текстов в религиозном дискурсе. // Вестник КГПУ им. Астафьева В.П. –2013. - № 3. – С. 280–284.
12. Коулман С. СМИ и общественность: «они» и «мы» в медиадискурсе. – URL: <https://doi.org/10.1002/9781444318173> (дата обращения: 20.05.2022).
13. Ilchenko O.A. (2012). Precedent as a Characteristic of Modern Press Texts (on the Material of Metaphorical Phrases). Linguistic Research - Linguistic Research, 34, 97–100.

14. Харт К. Аргументация встречает адаптированное познание: манипуляции в дискурсе СМИ об иммиграции. // Журнал прагматики. -2013. - № 59 (В). - С. 200–209.
15. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2001. – 324 с.
16. Chernogradova E. P. Headlines with Precedent Texts in Contemporary Journalism (on the Materials of the Central, Regional and Local Press). PhD thesis. - Voronezh, 2003.
17. Dijk-van T.A. (2012). Knowledge, discourse and domination. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – P.151-196.
18. Врублевская О.В. Коннотативные антропонимы политического дискурса в восприятии носителей русского языка: экспериментальное исследование. // Вопросы психолингвистики.- 2019. - № 41 (3). - С. 93–106.
19. Rivers W. The Mass Media: Reporting, Writing, Editing. New York, Evanston, and London: Library of Congress, 1990.

References

1. Bylieva D., Nordmann A. Technology, Innovation and Creativity in the Digital Society, XXI Professional Culture of the Specialist of the Future (Springer, 2017, 1003 p.).
2. Syzdyk R. Bugingi korkem proza tili zhane adebi norma (sajkestik pen alshaktyktar) [Today's artistic prose language and literary norm (congruences and differences)], Oner aldy – kyzyl til. Makalalar zhinagy [Eloquence is the height of art. Collection of articles] (Zhazushy, Almaty, 1986, 267 p.).
3. Imanberdieva S. Bykaralyk akparat kyraldarynda kezdesetin logoepistemalardyn transformaciyalanuy (gazet materialdary bojnynsha) [Transformation of logoepistemes found in mass media (according to newspaper materials)] // «S.Amanzholov zhane kazirgi kazak filologiyasynyn ozekti maseleleri» konferenciya materialdary [Materials of the conference "S. Amanzholov and actual problems of modern Kazakh philology"] (Almaty, 2009).
4. Momynova B. Gazet leksikasy (zhyjesi men kyrylymy) [Newspaper vocabulary (system and structure)] (Sanat, Almaty, 1998, 249 p.).
5. Aubakirova S.S. Pragmalingvisticheskij i lingvokul'turologicheskij analiz diskursa pressy (na materiale amerikanskoj gazety «The New York Times»): avtoreferat dissertacii kand. filol. nauk (10.02.22) [Pragmalinguistic and linguoculturological analysis of the discourse of the press (on the material of the American newspaper «The New York Times»): abstract of the dissertation of Cand. philol. Sciences (10.02.22)] (Almaty, 2010, 157 p.).
6. Nazarova R.Z., Zolotarev M.V. Precedent phenomena: problems of definition and classification of precedent phenomena, News of Saratov University. "Philology", "Journalism" Series, 15(2), 17–23 (2015).
7. Zaharenko I.V., Krasnyh V.V. Nekotorye osobennosti funkcionirovaniya precedentnyh vyskazyvanij [Some features of the functioning of case statements], Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 9: Filologiya [Bulletin of the Moscow University. Series 9: Philology], 4, 106–118, (2017).
8. Bogdanova I.V. Suhestivnyj potencial precedentnyh odiny v ukrainskomu medicinskomu kursu pochatku HKHI ul.: kandidats'ka disertacija [Dry potential of case studies in the Ukrainian medical course on the cob XXI st. Suggestive potential of precedent units in Ukrainian media discourse at the beginning of the 21st century: PhD thesis] (DonNU, Vinnytsia, 2016).
9. Dauren K. Sherhan sokpak [The Way of Sherkhan], Kazak adabietii. September 23, 2022 – 2022, P.1.
10. Kuanyshyly A. Elim degen «EIZHAN QAZAQ BRAND» [Called the Motherland «EIZHAN QAZAQ BRAND»], Kazak adabietii [Kazakh literature] December 22, 2022.
11. Shibaev M.V. Manipulyativnoe ispol'zovanie precedentnyh tekstov v religioznom diskurse [Manipulative use of precedent texts in religious discourse], Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. V.P Astaf'eva [Bulletin of Astafiev V.P., KSPU], 3, 280–284 (2013).
12. Koulman S. SMI i obshchestvennost': «oni» i «my» v mediadiskurse [Media and the public: «they» and «we» in media discourse] Available at: <https://doi.org/10.1002/9781444318173> (Accessed: 20.05.2022).
13. Ilchenko O.A. Precedent as a Characteristic of Modern Press Texts (on the Material of Metaphorical Phrases). Linguistic Research - Linguistic Research, 34, 97–100 (2012).
14. Hart K. Argumentaciya vstrechaet adaptirovannoe poznanie: manipulyacii v diskurse SMI ob immigracii [Argumentation Meets Adapted Cognition: Manipulations in Media Discourse on Immigration], Zhurnal pragmatiki [Journal of Pragmatics], 59 (B), 200–209 (2013).
15. Kara-Murza S.G. Manipulyaciya soznaniem [Mind manipulation] (EKSMO-Press, Moscow, 2001, 324 p.).
16. Chernogradova E.P. Headlines with Precedent Texts in Contemporary Journalism (on the Materials of the Central, Regional and Local Press). PhD thesis (Voronezh, 2003)
17. Dijk-van T.A. Knowledge, discourse and domination (John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia, 2012, P.151-196).
18. Vrublevskaya O.V. Konnotativnye antroponimy politicheskogo diskursa v vospriyatii nositelej russkogo yazyka: eksperimental'noe issledovanie [Connotative anthroponyms of political discourse in the perception of native speakers of the Russian language: an experimental study], Voprosy psiholingvistiki - Psiholingvisticheskij zhurnal [Questions of psycholinguistics], 41 (3), 93–106 (2019).
19. Rivers W. The Mass Media: Reporting, Writing, Editing (Library of Congress New York, Evanston, and London, 1990).

A.Zh.Karimova¹, A.M.Zhumagulova², I. Albatyr¹

¹I. Zhansugurov Zhetysu University, Taldykorgan, Kazakhstan

²Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan

Use of precedent units in the subject of a newspaper

Abstract. In the article, the language culture in the mass media and the established tradition of the language of the people are analyzed from a scientific point of view, the precedent units that have been formed as a science in the course of the study of the Kazakh language are analyzed in the mass media, and the linguistic and ethno-cultural aspects of the language culture are classified from a scientific and practical point of view.

Precedent names and names in the media are a source of cultural information as culturally meaningful names. That's why it is important to study the linguistic nature of the expressions and transmission of precedent names in intercultural communication and interlinguistic communication from the point of view of linguistics in order to improve health. Therefore, in the course of the study, on the basis of the comparative analysis of modern theories and concepts, the use of precedent units in the regional press pages was described by specific examples, and their pragmatic functions were demonstrated.

Precedent names in the mass media are mainly created for pragmatic purposes, they provide preliminary information from the story line and serve as a basis for an impressive, understandable, thorough, eventful presentation of the story to the consumer. This, in turn, gives an opportunity to clearly understand the professional skills of journalists working in the media, in addition to their thorough knowledge of national traditions, customs, cultural, social and political issues. It is known that due to the development of science and technology, using gestures and various slang words in interlanguage communication is a big danger that leads to a decrease in vocabulary. That's why understanding the meaning of speech, striving to convey more meaning with fewer words is probably a necessity of the times.

Keywords: precedent, information, newspaper, communication, discourse, media language, written language, ethnoculture, linguistic culture, language science.

Б.Ж. Каримова¹, А.М. Жумагулова², И. Албатыр¹

¹Жетысуский университет им. И. Жансугурова, Талдыкорган, Казахстан

²Университет имени Шакарима города Семей, Семей, Казахстан

Использование прецедентных единиц в газетных заголовках

Аннотация. В статье исследуется устоявшаяся традиция языковой культуры и народного языка в средствах массовой информации, анализируются особенности передачи прецедентных единиц, сложившихся как наука в ходе изучения казахского языка и ставится задача классифицировать лингвистические и этнокультурные аспекты языковой культуры с научной и практической точки зрения.

Прецедентные единицы в средствах массовой информации являются источником культурной информации. Вот почему очень важно изучение языковой природы выражений и передачи прецедентных имен в межкультурном общении, межъязыковом общении с точки зрения языкознания. В ходе исследования на основе сравнительного анализа современных теорий и концепций было описано использование прецедентных единиц на страницах региональной прессы на конкретных примерах, а также продемонстрированы их прагматические функции.

Прецедентные имена в средствах массовой информации в основном создаются в прагматических целях, представляя предварительную информацию из сюжетной линии и обеспечивая основу для впечатляющей, понятной, тщательной, насыщенной событиями подачи истории потребителю. Это, в свою очередь, дает возможность ясно понять профессиональные навыки журналистов, работающих в СМИ, наряду с их доскональным знанием национальных традиций, обычаев, культурных, социальных и политических вопросов. Известно, что в связи с развитием науки и техники жесты и ответы различными жаргонными словами в межъязыковом общении представляют собой большую угрозу, которая приводит к уменьшению словарного запаса. Вот почему понимание смысла речи, стремление передать больше смысла меньшим количеством слов, вероятно, является необходимостью времени.

Ключевые слова: прецедент, информация, газета, коммуникация, дискурс, язык СМИ, письменность, этнокультура, лингвокультура, языкознание.

Reference

1. Aubakirova S.S. Pragmalingvističeskij i lingvokul'turologičeskij analiz diskursa pressy (na materiale amerikanskoj gazety «The New York Times»): avtoferat dissertacii kand. filol. nauk (10.02.22) [Pragmalinguistic and linguoculturological analysis of the discourse of the press (on the material of the American newspaper «The New York Times»): abstract of the dissertation of Cand. philol. Sciences (10.02.22)]. – Almaty, 2010. – 157 b.
2. Bogdanova I.V. (2016). Suhestivnyj potencial precedentnyh odinyc v ukrainському medicinskomu kursu pochatku HKHI ul. Suggestivnyj potencial precedentnyh edinic v ukrainському mediadiskurse nachala 21 veka. Kandidatskaya dissertacija [Dry potential of case studies in the Ukrainian medical course on the cob XXI st. Suggestive potential of

- precedent units in Ukrainian media discourse at the beginning of the 21st century. PhD thesis]. Vinnitsa: DonNU (in Ukrainian).
3. Bylieva D., Nordmann A. Technology, Innovation and Creativity in the Digital Society. –XXI Professional Culture of the Specialist of the Future.–Springer, 2017.–1003 p.
 4. Vrublevskaya O.V. (2019). Konnotativnye antropimny politicheskogo diskursa v vospriyatii nositelej russkogo yazyka: Eksperimental'noe issledovanie. Voprosy psiholingvistiki - Psiholingvisticheskij zhurnal, 41 (3), 93–106. <https://doi.org/10.30982/2077-5911-2019-41-3-93-106>
 5. Chernogradova E. P. (2003). Headlines with Precedent Texts in Contemporary Journalism (on the Materials of the Central, Regional and Local Press). PhD thesis, Voronezh, p. 22.
 6. Dejk-van T.A. (2012). Znanie, diskurs i gospodstvo. V M. Meuviz i Zh.-O. Estman (red.), Pragmatizatsiya ponimaniya: issledovaniya dlya Dzhefa Vershurena (str. 151–196). Amsterdam, Filadelfiya: Izdatel'stvo John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/z.170.10dij>
 7. Dauren K. SHERHAN sokpak. // Kazak adebieti. – 2022, 23 kirkyek. – B.1.
 8. Zaharenko I.V., Krasnyh V.V. (2017). Nekotorye osobennosti funkcionirovaniya precedentnyh vyskazyvanij. Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 9: Filologiya [Some features of the functioning of case statements] – Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 9: Filologiya, 4, 106–118. (in Russian)
 9. Imanberdieva S. Bykaralyk akparat kyraldarynda kezdesetin logoepistemalardyn transformaciyalanuy (gazet materialdary bojnynsha) [Transformation of logoepistemes found in mass media (according to newspaper materials)] // «S.Amanzholov zhane kazirgi kazak filologiyasynyn ozekti maseleleri» konferenciya materialdary. – Almaty, 2009.
 10. Koulman S. (2015). SMI i obshchestvennost': «oni» i «my» v mediadiskurse [Media and the public: «they» and «we» in media discourse] CHichester, Massachusetts:Uajli-Blekvell, 2015. – 264 s. <https://doi.org/10.1002/9781444318173>
 11. Kara-Murza S.G. (2001). Manipulyatsiya soznaniem [Mind manipulation] Moskva: EKSMO-Press, 2001. – 324 s. (in Russian)
 12. Kuanyshly A. Elim degen «EIZHAN QAZAQ BRAND» // Kazak adebieti. – 2022, 22 zheltoksan. – №51-52.
 13. Hart K. (2013). Argumentatsiya vstrechaet adaptirovannoe poznanie: manipulyatsii v diskurse SMI ob immigratsii [Argumentation Meets Adapted Cognition: Manipulations in Media Discourse on Immigration] ZHurnal pragmatiki, 59 (B), 200–209. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.06.005>
 14. Ilchenko OA (2012). Precedent as a Characteristic of Modern Press Texts (on the Material of Metaphorical Phrases). Linguistic Research - Linguistic Research, 34, 97–100.
 15. Momynova B. Gazet leksikasy (zhyjesi men kyrylymy) [Newspaper vocabulary (system and structure)] – Almaty: Sanat, 1998. – 249 b.
 16. Nazarova, R. Z., Zolotarev, M. V., 2015. Precedent phenomena: problems of definition and classification of precedent phenomena. News of Saratov University. New Series. Philology Series. Journalism, 15(2), 17–23. (in Russian)
 17. Syzdyk R. Bygingi korkem proza tili zhane adebi norma (sajkestik pen alshaktyktar) [Today's artistic prose language and literary norm (congruences and differences)] // Oner aldy – kyzyt til. Makalalar zhinagy. – Almaty: ZHazyshy, 1986. – 267 b.
 18. SHibaev M.V. (2013). Manipulyativnoe ispol'zovanie precedentnyh tekstov v religioznom diskurse [Manipulative use of precedent texts in religious discourse]. Vestnik KGPU im. Astaf'eva V.P. – Vestnik Krasnoyarskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, 3, 280–284.
 19. Rivers W. The Mass Media: Reporting, Writing, Editing. New York, Evanston, and London: Library of Congress, 1990.

Авторлар туралы мәлімет:

Каримова Б.Ж. – PhD, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан.

Жумагулова А.М. – филология ғылымдарының кандидаты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей, Қазақстан.

Албатыр И. – аға оқытушы, I.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған, Қазақстан.

Karimova B.Zh. – Ph.D., I. Zhansugipov Zhetisu University, Taldykoppa, Kazakhstan.

Zhumagulova A.M. – Candidate of philological sciences, Shakarim University of Semey, Semey, Kazakhstan.

Albatyr I. – Lecturer, I. Zhansugipov Zhetisu University, Taldykoppa, Kazakhstan.